

ОЦІНКА РІВНЯ ПРИБУТКОВОСТІ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ДІАГНОСТИКИ КРИЗОВИХ ЯВИЩ ПІДПРИЄМСТВА

Антонюк О.О., аспірант

Полтавська державна аграрна академія

Стаття присвячена дослідженню проблем діагностики кризових явищ у національній економіці в умовах глибоких ринкових трансформацій. Розглянуто сутність категорії «криза прибутковості», показники, що її характеризують, та визначено взаємозв'язок між ознаками кризи прибутковості та ймовірністю банкрутства суб'єкта господарювання.

The article investigates the problems of diagnosis of the crisis in the national economy in a deep market transformation. The essence category "crisis of profitability" that its performance is characterized and defined the relationship between signs of a crisis of profitability and likely bankruptcy of the entity.

Постановка проблеми. У кризових умовах господарювання в період трансформації національної економіки важливим для підприємства є розроблення інструментарію антикризового управління. У системі антикризового управління важливого значення набуває розроблення методики щодо діагностики кризи ліквідності та її вплив на ймовірність банкрутства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми моніторингу кризових явищ на підприємстві ґрунтовно висвітлені в сучасній економічній літературі. Так, вагомий внесок у дослідження питань діагностики ймовірності банкрутства загалом належить таким вченим, як Є. Андрущак, А. Бланк, В. Василенко, М. Данилюк, О. Дацій, С. Довбня, С. Єлецьких, П. Ільчук, М. Коваленко, М. Колісник, Н. Лобанова, О. Серебряков, Г. Тельнова, О. Терещенко, Е. Уткін, А. Чупіс, А. Штангрет та іншим. Завдяки роботам цих вчених створено підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Визначаючи важливість і практичне значення напрацювань у теоретико-методологічній базі з проблеми діагностики кризових процесів, слід зазначити, що окремі теоретичні, методичні та практичні аспекти залишаються недостатньо розробленими. Саме тому особливої актуальності набувають дослідження взаємозв'язку між кризою прибутковості та ймовірністю банкрутства вітчизняних підприємств.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити сутність поняття «криза прибутковості», дослідити основні показники, що її характеризують, і виявити взаємозв'язок між рівнем прибутковості підприємства та ймовірністю його банкрутства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кризові ситуації різняться не тільки за причинами та наслідками виникнення, а й за своєю сутністю. В науковій літературі подається обґрунтування різних підходів до класифікації криз [1, 2, 4, 5]. Дослідивши думки науковців з даного питання, вважаємо за доцільно класифікувати кризові явища за формою прояву та виокремити наступні види криз: стратегічна криза, криза прибутковості (результатів), криза ліквідності, криза фінансової стійкості.

Криза прибутковості виникає в тому випадку, коли діяльність підприємства протягом тривалого періоду є збитковою або рівень рентабельності

наближається до нульової межі. Перманентні збитки впливають на появу сум по негативних статтях балансу, наслідком чого може бути незадовільна структура балансу та породження кризи фінансової стійкості.

Слід зауважити, що поділ кризових явищ за вищеперерахованими ознаками є досить умовним і має мінливий характер, оскільки криза є динамічним поняттям, тобто в процесі свого розвитку один вид може змінюватися іншим. Тим паче, між різними видами криз існують тісні причинно-наслідкові зв'язки: криза прибутковості може призвести до кризи фінансової стійкості або втрати підприємством належного рівня ліквідності, які в свою чергу здатні трансформуватися у стратегічну кризу [4, 5].

Проводячи дослідження діяльності сільськогосподарських суб'єктів господарювання вищевказаних районів Полтавської області, було обрано 92 підприємства, які є типовими для сільського господарства Полтавської області та за період дослідження (2006 – 2010 рр.) подавали звітність до Головного управління статистики та Управління агропромислового розвитку Полтавської області. Проаналізуємо основні показники фінансово-економічної діяльності підприємств досліджуваної сукупності в табл. 1.

Таблиця 1

**Основні показники діяльності досліджуваних підприємств
за 2006-2010 рр.**

Показники	Роки					Відхилення (+,-) 2010 р. до 2006 р.	
	2006	2007	2008	2009	2010	абсолютне	відносне, %
Кількість с.-г. підприємств, од.	92	92	92	92	92	х	х
Виручка від реалізації продукції, тис. грн.	362614	545549	619730	841126	1036967	+674353	в 2,9 р.б.
Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн.	310985	468613	511084	706626	866214	+5552289	в 2,8 р.б.
Кількість прибуткових підприємств, од.	61	77	61	79	72	+11	+18,0
Питома вага прибуткових підприємств, %	66,3	83,7	66,3	85,9	78,3	+12,0	х
Розмір чистого прибутку, тис. грн.	44686	135660	87214	120286	186986	+142300	в 4,2 р.б.
Сума чистого прибутку в розрахунку на одне господарство, тис. грн.	732,6	1761,8	1429,7	1522,6	2597,0	+1864,5	в 3,5 р.б.
Рівень рентабельності, %	17,4	42,1	22,4	22,2	28,4	+11,0	х
Кількість збиткових підприємств, од.	31	15	31	13	20	-11	-35,5
Питома вага збиткових підприємств, %	33,7	16,3	33,7	14,1	21,7	-12,0	х
Розмір чистого збитку, тис. грн.	10977	9806	47716	32888	22154	+11177	в 2,0 р.б.
Сума чистого збитку в розрахунку на одне господарство, тис. грн.	354,1	653,8	1539,2	2529,8	1107,7	+753,6	в 2,1 р.б.
Рівень збитковості, %	4,3	3,0	12,3	6,1	3,4	-0,9	х

Показники	Роки					Відхилення (+,-) 2010 р. до 2006 р.	
	2006	2007	2008	2009	2010	абсолютне	відносне, %
Загальний фінансовий результат, тис. грн.	33709	125854	39498	87398	164832	+131123	в 4,9 р.б.
Загальний рівень рентабельності (збитковості), %	13,2	39,1	10,2	16,1	25,1	+11,9	x

Джерело: розраховано автором за даними Управління агропромислового розвитку Полтавської ОДА

Згідно із проведеними розрахунками, загальна виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за період 2006 – 2010 рр. зросла на 674353 тис. грн., або в 2,9 разу, як наслідок, загальний чистий дохід від реалізації продукції збільшився з 310985 тис. грн. в 2006 р. до 866214 тис. грн. у 2010 р., тобто в 2,8 разу, при цьому рівень рентабельності прибуткових підприємств зріс з 17,4 % до 28,4 % (на 11,0 відсоткових пункти).

У 2006 р. в загальній сукупності досліджуваних підприємств (92 од.) 61 підприємство, що становить 66,3 %, отримали чистий прибуток у розмірі 44686 тис. грн., або 732,6 тис. грн. у розрахунку на одне господарство. В 2010 р. серед досліджуваних підприємств 72 господарюючих суб'єкти були прибутковими, що становить 78,3 % сукупності, та отримали загальний чистий прибуток в розмірі 186986 тис. грн., або 2597,0 тис. грн. у розрахунку на одне господарство. Наочно дану динаміку проілюструємо на рис. 1.

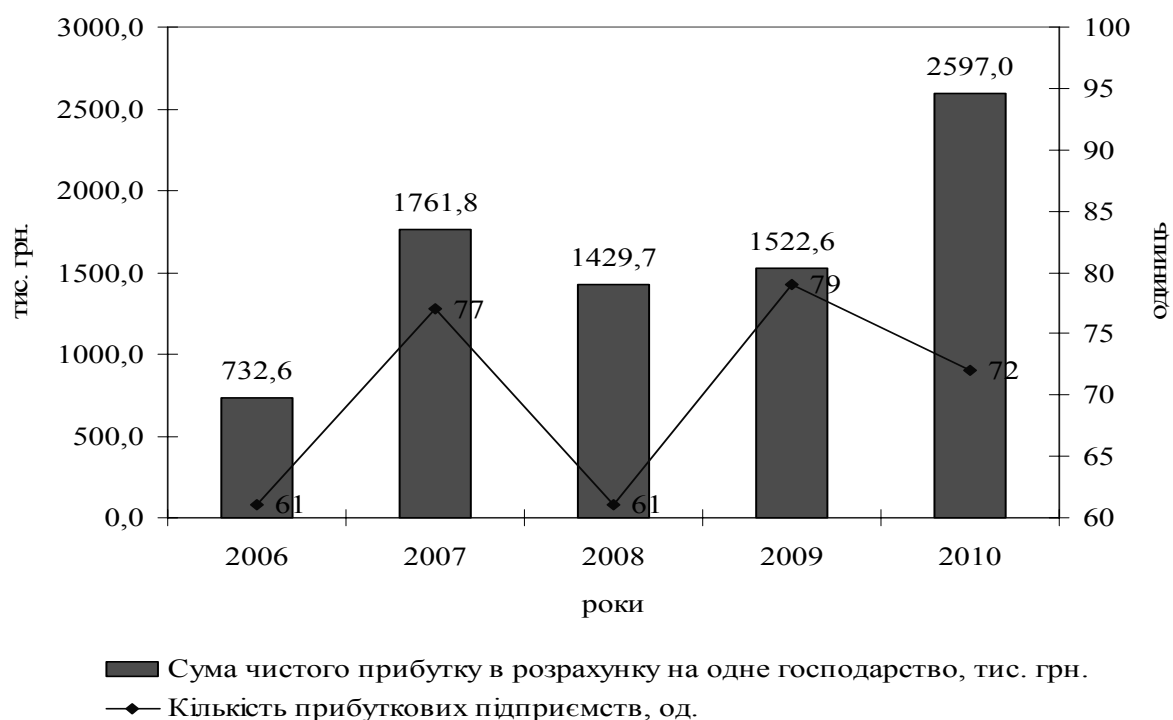

Рис. 1. Динаміка кількості прибуткових сільськогосподарських підприємств та сума чистого прибутку в розрахунку на одне господарство за 2006 – 2010 рр.

Отже, в 2010 р. порівняно з 2006 р. кількість прибуткових підприємств зросла на 11, або на 18,0 %, що забезпечило зростання питомої ваги прибут-

кових підприємств на 12,0 відсоткових пунктів. За цей самий період прибуткові господарства досліджуваної сукупності забезпечили збільшення чистого прибутку на 142300 тис. грн. (в 4,2 рази), або на 1864,5 тис. грн. (в 3,5 рази) в розрахунку на одне підприємство. В 2010 р. порівняно з 2006 р. рівень збитковості збиткових підприємств скоротився з 4,3 % до 3,4 % (на 0,9 відсоткових пунктів).

Серед досліджуваних підприємств у 2006 р. 31 господарство отримало чистий збиток загальною сумою 10977 тис. грн., або 354,1 тис. грн. у розрахунку на одне підприємство, що становить 33,7 % всієї сукупності. В 2010 р. кількість збиткових підприємств скоротилася до 20 одиниць, а питома вага збиткових господарств склала 21,7 %. При цьому загальна сума чистого збитку склала 22154 тис. грн., або 1107,7 тис. грн. у розрахунку на одне підприємство (рис. 2).

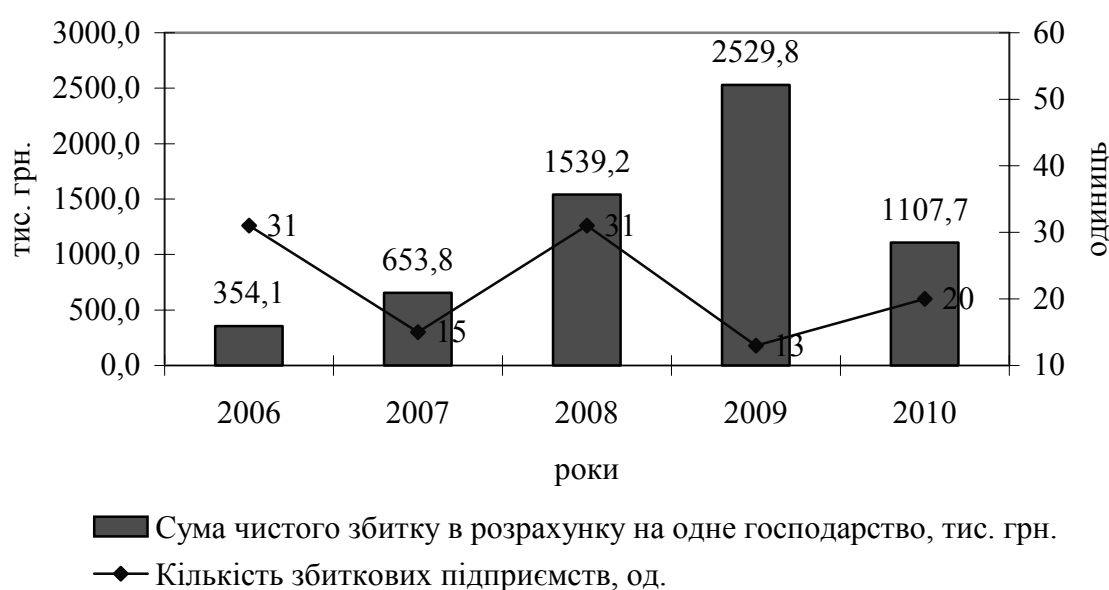

Рис. 2. Динаміка кількості збиткових сільськогосподарських підприємств та сума чистого збитку в розрахунку на одне господарство за 2006 – 2010 рр.

Таким чином, за досліджуваний період кількість збиткових підприємств скоротилася на 11 од., або на 35,5 %, як наслідок, питома вага підприємств, що отримали збитки, скоротилася на 12,0 відсоткових пунктів. У цей же час загальна сума чистого збитку, отриманого господарствами, зросла на 11177 тис. грн. (більше ніж у 2 рази), або на 753,6 тис. грн. (в 3,1 разу) в розрахунку на одне підприємство. Підводячи підсумки, відмітимо, що за досліджуваний період загальний фінансовий результат досліджуваних підприємств збільшився з 33709 тис. грн. до 164832 тис. грн. (на 131123 тис. грн., або в 4,9 разу). В результаті загальний рівень рентабельності господарств зріс з 13,2 % у 2006 р. до 25,1 % у 2010 р. (на 11,9 відсоткових пунктів).

Отже, можемо стверджувати, що динаміка основних показників діяльності досліджуваних підприємств за 2006 – 2010 рр. носить позитивний характер. Проте загальна кількість збиткових підприємств залишається на досить

високому рівні, а частина прибуткових підприємств мають незначні суми чистого прибутку. Все це вимагає проведення більш детального аналізу фінансово-економічного стану досліджуваних підприємств з метою виявлення факторів формування кризових явищ та визначення напрямів їх усунення.

Діагностування наявності кризи прибутковості автоматично є сигналом до проведення більш ґрунтовних досліджень з метою виявлення глибини існуючої кризи та її майбутній вплив на перспективну діяльність підприємства. Проте й відсутність кризи прибутковості не здатне унеможливити прояв кризових явищ за іншими аспектами діяльності підприємства.

Серед основних показників, що, на думку більшості вчених, мають визначальний вплив на загальне фінансово-економічне становище конкретного підприємства та, як наслідок, на перспективи його діяльності (можливе банкрутство) є рівень його кінцевих фінансових результатів, позитивні або негативні значення яких забезпечують або економічне зростання, або занепад окремого суб'єкта господарювання. Одночасно з аналізом рівня фінансових результатів доцільно визначати, за рахунок використання якої кількості ресурсів вони були отримані. Таке співвідношення характеризують показники рентабельності. Використання в процесі аналізу таких відносних характеристик дає змогу порівнювати рівень ефективності використання ресурсів підприємствами з різними обсягами діяльності.

Відсутність прибутку на підприємстві та, як наслідок, збитковість його діяльності визначають існування кризи прибутковості (результатів), вплив якої на ймовірне банкрутство суб'єкта господарювання характеризує групування, проведене в табл. 3.

Як свідчать результати проведеного групування, до першої групи ввійшло 20 господарств (21,7 % від обсягу загальної сукупності), що за результатами господарювання мали збитковість господарської діяльності. Підприємства даної групи мають найнижчі показники виробництва валової продукції в розрахунку як на одне господарство, так і на 100 га с.-г. угідь (2935,8 тис. грн. та 131,8 тис. грн. відповідно). Сума чистого збитку в розрахунку на одне підприємство даної групи склала 1107,8 тис. грн. Наслідком таких показників є те, що за моделями Альтмана та Терещенка 12 та 10 суб'єктів господарювання відповідно виявилися потенційними банкрутами, що є свідченням істотного впливу кризи прибутковості на перспективи діяльності підприємств.

Серед господарств другої групи, де рівень рентабельності господарської діяльності коливається в межах від 0 % до 10 %, опинилися 24 господарюючі суб'єкти. Результати виробничо-фінансової діяльності значно вищі порівняно з підприємствами попередньої групи. Так виробництво валової продукції в розрахунку на одне господарство та на 100 га с.-г. угідь зросло до 3689,5 тис. грн. та до 153,0 тис. грн. відповідно. Сума чистого прибутку, що припадає на одне підприємство склала 263,6 тис. грн. Відповідно до моделей Альтмана та Терещенка 3 та 7 господарств мають ознаки майбутнього банкрутства.

Таблиця 3

**Вплив чистої рентабельності господарської діяльності на фінансовий стан підприємства
та ймовірність його банкрутства**

Показники	Групи підприємств за значенням чистої рентабельності господарської діяльності							Разом
	1 гр.	2 гр.	3 гр.	4 гр.	5 гр.	6 гр.	7 гр.	
	до 0 %	0 %-10 %	10 %-20 %	20 %-30 %	30 %-40 %	40 %-50 %	понад 50 %	
Кількість підприємств у групі, од.	20	24	14	11	6	7	10	92
Вартість майна, тис.грн.	132538	394436	288178	205731	86531	249652	147136	1504201
Вартість майна в розрахунку на одне підприємство, тис. грн.	6626,9	16434,8	20584,1	18702,8	14421,8	35664,6	14713,6	16350,0
Площа с/г угідь, га	44547	57874	48460	34084	14596	24758	21493	245813
Площа с/г угідь у розрахунку на одне підприємство, га	2227,3	2411,4	3461,5	3098,6	2432,7	3536,9	2149,3	2671,9
Площа ріллі, га	42520	57340	43954	32071	13374	23518	20241	233018
Площа ріллі в розрахунку на одне підприємство, га	111,4	100,5	247,2	281,7	405,5	505,3	214,9	2532,8
Чисельність працівників, осіб	1840	2688	1764	1452	545	1169	1130	10588
Чисельність працівників у розрахунку на одне підприємство, осіб	92	112	126	132	91	167	113	115
Валова продукція, тис. грн. (в порівнянних цінах 2005 р.)	58715	88549	76883	67421	39475	72416	66080	469538
Валова продукція в розрахунку на одне підприємство, тис. грн.	2935,8	3689,5	5491,6	6129,1	6579,2	10345,1	6608,0	5103,7
Валова продукція в розрахунку на 100 га с/г угідь, тис. грн.	131,8	153,0	158,7	197,8	270,4	292,5	307,4	191,0
Чистий прибуток, тис.грн.	-22154	6325	21002	34092	24950	55017	45600	164833
Чистий прибуток у розрахунку на одне підприємство, тис. грн.	-1107,7	263,6	1500,1	3099,3	4158,3	7859,6	4560,0	1791,7
Кількість підприємств-потенційних банкрутів згідно з моделлю Альтмана	12	3	3	-	-	-	-	18
Кількість підприємств-потенційних банкрутів згідно з моделлю Терещенка	10	7	2	-	-	-	-	19

Джерело: розраховано автором за даними Управління агропромислового розвитку Полтавської ОДА та Головного управління статистики у Полтавській області

До групи підприємств з рівнем чистої рентабельності господарської діяльності 10 % - 20 % увійшли 14 господарств, серед яких 3 та 2 суб'єкти господарювання згідно з моделями Альтмана та Терещенка відповідно є потенційними банкрутами.

У той же час спостерігаємо зростання валової продукції в розрахунку на одне підприємство та на 100 га с.-г. угідь до 5491,6 тис. грн. та до 158,7 тис. грн. відповідно. Крім того, загальний розмір чистого прибутку склав 21002,0 тис. грн., що становить 1500,1 тис. грн. у розрахунку на одне господарство.

Наявність у групах із рівнем рентабельності до 20 % підприємств з ознаками потенційного банкрутства обумовлена тим, що в умовах невисокого рівня рентабельності господарської діяльності виникає криза ліквідності та в певних умовах фінансової стійкості. Саме наявність таких видів криз та їх комбінації обумовлює виникнення та розвиток негативних моментів у фінансово-господарській діяльності підприємств.

У групах із подальшим зростанням рівня чистої рентабельності господарської діяльності підприємства з ознаками потенційного банкрутства не виявлені. Результати розрахунків дають можливість стверджувати, що високий рівень рентабельності не забезпечує значні обсяги прибутку в абсолютному вимірі. Так загальний розмір отриманого чистого прибутку господарствами останньої групи склав 45600 тис. грн., а в розрахунку на одне підприємство – 4560,0 тис. грн. Значення даного показника значно нижче, ніж у підприємств з рівнем рентабельності 40 % - 50 %.

Висновки. Таким чином, у контексті діагностики виникнення та розвитку кризових явищ аналіз кризи прибутковості займає одне з домінуючих положень. Результати досліджень засвідчують, що в умовах високого рівня рентабельності та кінцевих результатів господарювання досить рідко виникають кризи, що пов'язані з іншими аспектами діяльності (ліквідність та фінансова стійкість), а, отже, зводиться до мінімуму потенційна можливість банкрутства.

Література:

1. Іванюта С.М. Антикризове управління : навч. посіб. / Іванюта С.М. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.
2. Кривов'язюк І.В. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. для студентів ВНЗ / Кривов'язюк І.В. – К. : Кондор, 2008. – 366 с.
3. Малюга Л.М. Аналіз фінансово-економічного стану аграрних підприємств / Л.М. Малюга // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 100-104.
4. Романченко Н. Фінансова криза. Діагностика і контроль / Наталія Романченко // Контроль. – 2008. – № 3. – С. 84-94.
5. Шапурова О.О. Політика антикризового управління при загрозі банкрутства / О.О. Шапурова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8 (86). – С. 147-154.